

Studijní shrnující text vyučujícího k 8. semináři OVp109 Občan a právo

Trestní právo. Trestný čin a přestupek.

Trestní právo

Trestní právo je odvětvím veřejného práva. Dělíme jej na **trestní právo hmotné**, které určuje, co je trestný čin a jakou sankci lze za něj uložit, a na **trestní právo procesní**, které upravuje trestní řízení, tj. postup orgánů v trestních věcech. **Základní právní úpravou** je trestní zákoník (hmotné právo) a trestní řád (procesní právo). Speciální právní úprava platí pro mládež – zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a pro právnické osoby pak zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a o řízení proti nim.

Trestní právo je odvětvím, které nastupuje, až pokud nelze danou věc vyřešit jiným právním odvětvím, například správním či občanským. Nastupuje tak jako poslední lék či poslední prostředek nápravy (ultima ratio). Plní funkci preventivní, ochrannou a represivní.

Trestní odpovědnost

Trestní odpovědnost je stanovena dovršením **věku** 15 let (od půlnoci následujícího dne). Jedná se však o částečnou odpovědnost, úplná trestní odpovědnost je stanovena dovršením věku 18 let. Podmínka věku není však jediná, abychom byli trestně odpovědní. Musíme být také způsobilí spáchat trestný čin - jedná se o tzv. **příčetnost**. Trestní zákoník charakterizuje nepřičetnost jako *"kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný"*. U mladistvých, tj. osob mezi 15. a 18. rokem věku, se posuzuje ještě **rozumová a mravní vyspělost**. Pokud nějaká podmínka není splněna, osoba není trestně odpovědná.

Trestný čin

Trestný čin je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Musí být naplněny tzv. **formální znaky** (subjekt, subjektivní stránka, objekt, objektivní stránka – viz níže) a přihlíží se současně k materiálnímu znaku, kterým je tzv. **společenská škodlivost**. U mladistvých se trestný čin označuje jako **provinění**. Rozlišován je dále čin jinak trestný a čin beztrestný. **Čin jinak trestný** znamená, že uvedené jednání by za běžných okolností bylo trestným činem, ale vzhledem k tomu, že není naplněn nějaký znak trestného činu nebo chybí společenská škodlivost, jedná se o čin jinak trestný (například tento čin spáchá dítě ve věku 13 let). **Čin beztrestný** je pak dovolený či nekriminalizovaný čin, nebo dosahuje jen takové intenzity, že se jedná o přestupek.

Pokud jde o **kategorizaci trestných činů**, pak trestní zákoník rozlišuje přečiny a zločiny. **Přečiny** se rozumí nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, za něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do 5 let. **Zločiny** jsou všechny trestné činy, které nejsou přečiny. **Zvlášť závažný zločin** je trestný čin, za nějž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let.

Mezi formální znaky trestného činu patří již zmíněný objekt, objektivní stránka, subjekt a subjektivní stránka. **Objekt** trestného činu znamená zájem, který je chráněn zákonem (například život, zdraví, majetek či ústavní zřízení). **Objektivní stránka** trestného činu znamená, že musí dojít k jednání a následku, přičemž mezi jednáním a následkem musí být příčinná souvislost. Někdy se přidává k objektivní stránce místo, čas a způsob spáchání trestného činu. **Subjekt** trestného činu je ten, kdo se dopustil trestného činu, čili osoba pachatele. Musí být splněny podmínky jako věk, příčetnost a u mladistvých rozumová a mravní vyspělost. **Subjektivní stránka** trestného činu znamená zavinění, které může mít formu úmyslu či nedbalosti. Někdy se přidává do subjektivní stránky motiv/pohnutka, cíl/účel a záměr.

K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba **úmyslného zavinění**, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí **zavinění z nedbalosti**. Ono zavinění v sobě zahrnuje tzv. vědomostní a volní složku, tj. zda pachatel věděl, že páchá trestný čin (vědomostní složka) a zda pachatel chtěl spáchat trestný čin (volní složka). Složka vědomostní a volní (věděl/chtěl) se pak kombinuje u forem zavinění – úmyslu a nedbalosti. Rozlišujeme úmysl přímý a nepřímý a nedbalost vědomou a nevědomou. Jejich charakteristiku lze vyjádřit následovně:

- **úmysl přímý** = pachatel věděl a chtěl
- **úmysl nepřímý** = pachatel věděl, že může způsobit a byl s tím srozuměn pro případ, že způsobí
- **nedbalost vědomá** = pachatel věděl, že může způsobit, ale spoléhal, že nezpůsobí (věděl a nechtěl)
- **nedbalost nevědomá** = pachatel nevěděl a nemohl tak ani chtít, ale vědět měl a mohl (protože neznalost zákona neomlouvá)

Trestný čin má **vývojová stádia** – stádium přípravy, pokusu a dokonání. **Příprava** znamená, že pachatel úmyslně vytváří podmínky pro spáchání trestného činu (například organizuje, jak jej provede, opatřuje si prostředky – zbraně apod.). Nejedná se však o pouhou myšlenku, myšlenka není trestná. Zákon stanoví, kdy je příprava trestná, což je u zvláště závažných trestných činů (vyjádření v zákoně: „Příprava je trestná.“). Může však dojít i k zániku trestnosti. **Pokus** znamená jednání, které bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu, ale nestalo se tak, ačkoliv pachatel měl úmysl trestný čin spáchat. Za trestný čin ve stádiu pokusu je stanovena trestní sazba jako za dokonáný trestný čin, ale zohledňuje se ve výměře (například mám v plánu ukrást v cizím bytě nějaké věci, vylomím zámek, ale rozmyslím si to a nic neukradnu; nebo vystřelím na osobu, ale minu ji). **Dokonání** znamená, že byly naplněny všechny znaky trestného činu stanovené zákonem (viz výše). Dokonání je potřeba odlišit od **dokončení**, což je pachatelova představa o svých cílech – dokončení však není relevantní. Příkladem může být trestný čin loupeže. Ta je definována jako úmysl zmocnit se cizí věci užitím násilí či pohrůžky bezprostředního násilí. Trestný čin loupeže je dokonán, jakmile pod užitím násilí či pohrůžkou násilí má pachatel úmysl se zmocnit cizí věci – podle zákona se jí nemusí pachatel zmocnit, postačí úmysl se zmocnit. Pachatelova představa, tj. dokončení, je tehdy, až když věc získá (zmocní se jí) – podle zákona se jí zmocnit ale nemusí a trestný čin je dokonán.

V trestním právu zajímavou oblastí jsou **omyly**. Ty mohou být ve skutku, nebo v právu. Rozlišuje se pak skutkový omyl (pozitivní, negativní) a právní omyl (pozitivní, negativní). Uvádíme je spíše pro zajímavost, jdou nad rámec učiva. **Negativní skutkový omyl** znamená, že pachatel neví, že skutečnost existuje (pohlavní styk s osobou, která má 14 let, přitom pachateli tvrdila, že jí je 15 let). Pachatel pak může být trestán v nevědomé nedbalosti. **Pozitivní skutkový omyl** znamená, že pachatel mylně předpokládá existenci nějaké skutečnosti (například myslí si, že má pohlavní nemoc, kterou chce dále šířit, ale ve skutečnosti ji nemá; nebo například pachatel chce zavraždit člověka ve spánku, myslí si, že spí, ale on je přitom již mrtvý). Lze soudit jako trestný čin ve stádiu pokusu. **Negativní právní omyl** znamená, že pachatel neví, že jeho jednání je trestné (zde ale platí zásada, že neznalost zákona neomlouvá). **Pozitivní právní omyl** znamená, že pachatel si myslí, že jeho jednání je trestné, ale ve skutečnosti se nejedná o trestný čin (nemůže pak nastat ani trestní odpovědnost).

Okolnosti vylučující protiprávnost a zánik trestnosti

Někdy se můžeme dopustit činu, který vykazuje znaky trestného činu, ale bude se jednat o čin jinak trestný, protože je dána okolnost, která vyloučí protiprávnost. Řadíme sem nutnou obranu, krajní nouzi, svolení poškozeného, oprávněné použití zbraně a přípustné riziko.

Nutná obrana není trestným činem, nelze ji stíhat sankcí. Obrana směřuje vždy proti osobě útočníka či jeho majetku (pes, který jeho majitel poštvá). Slouží k odvrácení útoku, ať již trvalého či přímo hrozícího, na zájmy chráněné zákoníkem. Nutná obrana může mít vyšší intenzitu než útok (lze způsobit i větší škodu, než jaká by hrozila), ale nesmí být zjevně nepřiměřená. **Krajní nouze** rovněž není trestným činem, nelze ji stíhat sankcí. Směřuje proti jiné osobě než útočníkovi, přičemž osoba nemusí nebezpečí vyvolat. Směřuje proti zájmům třetích osob. O krajní nouzi se jedná, pokud nebezpečí nelze odvrátit jinak (pokud lze, nejedná se o krajní nouzi). Způsobená škoda (následek) krajní nouzi nesmí být vyšší, než jaká by byla jinak způsobena (jdu například kolem domu, za oknem vidím, jak v něm začíná hořet – rozbiju okno/vykopnu dveře a uhasím začínající oheň – jedná se o krajní nouzi). **Svolení poškozeného** znamená, že poškozený souhlasil s tím, co se bude dít. Jako příklad lze uvést lékařské zákroky, kde lékař vysvětlí, jaká operace osobu čeká a její možná rizika. **Oprávněné použití zbraně** znamená, že jsou subjekty, které mohou v mezích zákona použít zbraň, například ozbrojené síly ČR, Policie ČR, Bezpečnostní informační

služba ČR či Vězeňská a justiční stráž). **Přípustné riziko** je tam, kde riziko spáchání nedovoleného činu nepřeváží nad výhodou, které takové jednání může přinést pro budoucnost. Jako příklad lze uvést vědecké účely, kdy se s možným rizikem předem počítá.

Trestnost může zaniknout – nejedná se o zánik trestného činu, ale trestnosti. Mezi způsoby zániku patří účinná lítost, promlčení, smrt pachatele či abolice prezidenta. **Účinná lítost** znamená, že pachatel dobrovolně a aktivně zamezí škodlivému následku či jej napraví (pachatel chtěl uškrtit osobu, započal ji škrtit, ale rozmyslel si to, upustil od protiprávního jednání a pomohl ještě například svou obět' ošetřit). **Promlčení** znamená, že stát nemůže pachatele stíhat, pokud uplyne určitá doba od spáchání trestného činu (promlčecí doba). Promlčecí doba se liší podle toho, jaký může být udělen trest odnětí svobody – podle výše horní hranice trestu se promlčecí doba pohybuje v rozmezí od 3 do 30 let, u některých trestných činů je promlčení vyloučeno (vlastizrada, teroristický útok). Trestnost zanikne také **smrtí pachatele** (není „koho“ stíhat). **Abolice prezidenta** znamená zastavení či nezahajování trestního stíhání, čímž dojde k zániku trestnosti. Nepleťte si abolici s amnestií či milostí prezidenta, které mají vliv na výkon trestu (tedy až po rozsudku soudu, kdy pachatel svůj trest začal vykonávat).

Trestní sankce

Rozlišujeme dva druhy trestních sankcí – **tresty** a **ochranná opatření**.

Za spáchané trestné činy může soud uložit pouze takové **tresty**, které jsou výslovně uvedeny v trestním zákoníku. Jedná se o odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz držení a chovu zvířat, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti a vyhoštění. Jiné tresty nelze uložit. Jejich **účelem** je zabránit pachateli, aby nadále páchal trestnou činností, naučit ho řádnému životu a současně trest působí vůči společnosti, aby odradil další možné pachatele od trestné činnosti. Uložení trestu není vždy nutné, soud může **od potrestání pachatele upustit**, tj. samotné projednání před soudem je dostačující. Lze upustit od potrestání podmíněně, tj. je stanoven dohled, kdy soud sleduje chování pachatele. Dohledem se zamýšlí kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby.

Trest odnětí svobody může být nepodmíněný, podmíněný či podmíněný s dohledem. **Nepodmíněný trest** odnětí svobody (laicky označován jako „natvrdo“) se vykonává ve věznicích, které jsou dvojího typu – věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou. Zvláštním typem trestu odnětí svobody je **výjimečný trest** – za jeho spáchání může být pachatel odsouzen ke 20 až 30 letům trestu odnětí svobody či na doživotí. **Podmíněné odsouzení** k trestu odnětí svobody či **podmíněné odsouzení** k trestu odnětí svobody **s dohledem** znamená, že pachatel „nejde sedět do vězení“, tedy výkon není nařízen, ale je odložen na přiměřenou zkušební dobu, během které pachatel je sledován soudem, ale jinak žije na svobodě.

Mezi **ochranná opatření** patří ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci, zabránění části majetku a ochranná výchova. **Ochranné léčení** může mít dvě podoby – ambulantní či ústavní, podle toho, jakou nemocí pachatel trpí. Lze jej uložit i vedle jiného trestu či při upuštění od potrestání. Lze jej uložit jen po dobu, dokud to vyžaduje účel léčení. **Zabezpečovací detence** je uložena pachateli tehdy, který není příčetný (tudíž trestně odpovědný), ale jeho pobyt je pro společnost nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti. Lze ji uložit i vedle jiného trestu či při upuštění od potrestání. **Zabránění věci** soud uloží, pokud je věc bezprostředním či zprostředkovaným výnosem z trestné činnosti, přičemž tato věc náleží pachateli. Mezi další opatření patří **zabránění části majetku** a **ochranná výchova**.

Mladiství a děti

Již víme, že mladistvý je označení pro osobu, která spáchala **provinění**, ve věku mezi 15. a 18. rokem života. Neukládá se terminologicky trest, ale **opatření**, což je označení pro typ sankce ukládané mladistvým. Právní úpravu nalezneme v zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Cílem opatření je kromě prevence a nápravy také výchovné působení na mladistvého.

Opatření se dělí na výchovná, ochranná a trestní. Lze také **upustit od uložení trestního opatření**, pokud samotné projednání před soudem pro mládež je dostačující. Pokud jde o **trestní opatření**, lze uložit

obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz držení a chovu zvířat, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení)/totéž s dohledem nebo odnětí svobody nepodmíněně. Pokud jde o odnětí svobody, sazby jsou uvedeny v trestním zákoníku s tím, že u mladistvých se snižují na polovinu, současně ale výše trestní sazby nesmí převyšovat pět let, zcela výjimečně (tam, kde trestní zákoník umožňuje „doživotí“, pak pět až deset let). U mladistvých lze také naopak mimořádně snížit hranici odnětí svobody i pod dolní hranici sazby stanovené trestním zákoníkem bez omezení. Mezi **výchovná opatření** patří dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Pod výchovnými povinnostmi si lze představit například to, že mladistvému je uloženo, aby bydlel s rodičem odpovědným za jeho výchovu, vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost či se podrobil léčení na návykových látkách. U výchovných omezení lze zmínit například to, aby mladistvý nenavštěvoval určité akce, nestýkal se s určitými osobami či se nezdržoval na určitém místě. Pokud jde o napomenutí s výstrahou, je možné, že soud či státní zástupce přenechá postižení například zákonnému zástupci nebo škole, kde je žákem. **Ochranná opatření** jsou shodná jako pro zletilé pachatele. Pokud jde o ochrannou výchovu jako ochranné opatření, připadá v úvahu například, když o výchovu mladistvého není postaráno v jeho vlastní rodině či dosavadní výchova byla zanedbána.

Děti pod 15 let nejsou trestně odpovědné, jedná se o **čin jinak trestný**. Podle téhož zákona však mohou být i takovému dítěti uložena některá **opatření**, zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření. Jedná se o výchovnou povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohled probačního úředníka, ochrannou výchovu (jen pokud mělo dítě více jak 12 let při spáchání trestného činu) a ochranné léčení. Dbá se především na výchovné působení dítěte a na preventivní účinek. Řízení se účastní nezletilé dítě, OSPOD, zákonní zástupci nebo opatrovník dítěte, osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiné obdobné péče, další osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno, a státní zastupitelství, pokud podalo návrh. Jednání před soudem je neveřejné. Dítě nemusí být vyslechnuto, pokud lze čin prokázat jinak; musí být vyslechnuto, pokud na tom trvá (jeho názor se zjišťuje vždy).

Přestupek

Oblast přestupků je poměrně komplikovaná, protože neexistuje jeden předpis, ve kterém by byly vymezeny přestupky pro všechny případy, ale řada předpisů stanovuje přestupky a sankce za ně v těchto jednotlivých předpisech. Pohybujeme se tak na úrovni **správního práva**, resp. **správního trestání**.

Přestupek je společensky škodlivý protiprávní čin, který je v zákoně za přestupek výslovně označen a který vykazuje znaky stanovené zákonem, nejde-li o trestný čin. Definice tak prakticky vymezuje přestupek tak, že se nejedná o trestný čin, tj. nedosahuje takové intenzity, například není zde taková společenská škodlivost, aby se jednalo o trestný čin. Jak bylo zmíněno, přestupky se nachází v **různých zákonech** (školský zákon, zákon o ochraně přírody a krajiny, zákon o obcích atd.), základem je pak zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich a zákon o některých přestupcích, ve kterém nalezneme například přestupky proti pořádku ve státní správě vyskytující se na více úsecích státní správy; přestupky na úseku všeobecné vnitřní správy; přestupky proti pořádku ve státní správě a přestupky proti pořádku v územní samosprávě; přestupky proti veřejnému pořádku; přestupek porušení povinnosti mlčenlivosti v souvislosti s trestním řízením; přestupek křivého vysvětlení; přestupky proti občanskému soužití; přestupky proti majetku; přestupky na úseku podnikání; přestupky na úseku porušování práv k obchodní firmě; přestupek na úseku zdravotnictví. Subsidiárně se používá **správní řád**.

Ona právní úprava je podobná jako u trestných činů. **Správněodpovědná** je osoba, která dovršila věku 15 let (resp. od půlnoci dne následujícího) a je příčetná. Výklad o zavinění (nedbalost, úmysl), omylech, okolnostech vylučujících protiprávnost či zánik odpovědnosti za přestupky platí obdobně, proto na výklad odkazujeme výše.

Rozdíly nastávají v tom, které **orgány řeší přestupky**, a v **sankcích**, které je možné za přestupek uložit. Jedná se o **správní právo**, proto přestupky řeší orgány na úseku státní správy a samosprávy. Proti postupu správních orgánů (nesprávný postup, nečinnost apod.) je možno podat **žalobu do správního soudnictví**. Pokud jde o **sankce**, lze uložit pouze napomenutí, pokutu, zákaz činnosti, propadnutí věci

nebo náhradní hodnoty či zveřejnění rozhodnutí o přestupku. Sankce lze ukládat samostatně či spolu s jinými, nelze vedle sebe uložit napomenutí a pokutu.

